دارستانە بارانییە سەرسوڕهێنەرەکان

ڕێکخەری زانیاری بۆ پۆلی 3 و 4 (Years 3 and 4)، وەرزی پاییز (ساڵی جووت) 2026-27

پرسیاری سەرەکیی پاییز 1
بۆچی دارستانە بارانییەکان ئەوەندە گرنگن بۆ هەساربەکەمان، و ئەگەر لەدەستیان بدەین چی ڕووەدات؟

پرسیاری سەرەکیی پاییز 2
مایا کۆنەکان کێ بوون، و چیمان لێیان فێربووە؟

دارستانە بارانییەکان دارستانی گەرم و شێدارن کە لە نزیک هێڵی یەکسانی گەشە دەکەن. تەنها بەشێکی بچووکی وشکانیی زەوی دەگرنەوە، بەڵام زیاتر لە نیوەی هەموو جۆرەکانی ڕووەک و ئاژەڵی جیهانیان تێدا دەژی. لەم وەرزەدا دەزانین دارستانە بارانییەکان لە کوێن، چی لە هەر چینێکیاندا دەژی، خەڵک چۆن لەوێ دەژین و بۆچی لە مەترسیدان. ڕێگای چۆکلێت لە تۆپکڵی کاکاو لە دارستانەوە تا پارچە چۆکلێتێک لە دوکانەکانمان بەدواداچوون دەکەین، و بە کاتدا دەگەڕێینەوە بۆ ناسینی مایا کۆنەکان، کە لە دارستانە بارانییەکانی ئەمریکای ناوەڕاست دەژیان و یەکەم کەس بوون کە کاکاویان کردە خواردنەوە.

ئەوەی دەیزانین و لەبیرمان دەمێنێت

جوگرافیا: دارستانە بارانییە سەرسوڕهێنەرەکان

پاییز 1 و 2

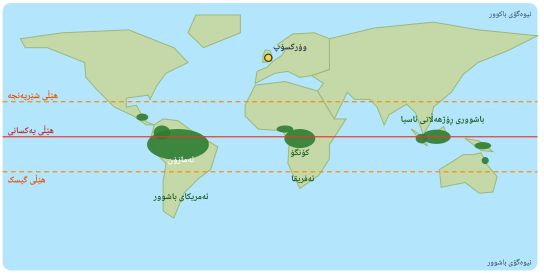
1. بزانین دارستانە بارانییەکان لە کوێی جیهاندان، و لەمریکای باشوور، هێڵی یەکسانی، ئاوچە گەرمەسێرەکان و هەردوو نیوەگۆکە دیاری بکەین.
2. کەشوهەوا و بارانی ئەمازۆن بزانین و چۆن لەگەڵ کەشوهەوای وۆرکسۆپ بەراورد دەکرێت.
3. چینەکانی دارستانی بارانی و لەوە ڕووەک و ئاژەڵانەی لە هەر یەکێکیاندا دەژین بزانین.
4. بزانین یانۆمامییەکان چۆن لە دارستانی بارانیدا دەژین و ژیانیان چۆن لەگەڵ ژیانی ئێمە بەراورد دەکرێت.
5. بزانین دارستانی بارانی چۆن لە ڕێگەی بازرگانی و بازرگانیی دادپەروەرانەوە بە ژیانمانەوە بەستراوە، بۆچی لە مەترسیدایە (بڕینی دارستان)، و چی دەکرێت بۆ پاراستنی.

میژوو: مایا کۆنەکان

پاییز 2

1. بزانین شارستانیەتی مایا کەی و لە کوێ هەبووە و لەسەر هێڵی کات کە کۆیدایە.
2. بزانین مایاکان چۆن بە سوودوەرگرتن لە زەویی دەوروبەریان شارستانیەتێکی بەهێز و سەرکەوتوویان بنیات نا.
3. بزانین کۆمەڵگەی مایا چۆن ڕێکخرابوو و حوکم دەکرا (یلەبەندی؛ ڕۆڵەکان لە خێزاندا).
4. بزانین شۆێنەوارەکانی مایا چیمان دەربارەی ژیانیان پێ دەڵێن، و لەم بەڵگەیە چەند جێی متمانەیە.
5. بزانین ژیانی مایا چۆن لەگەڵ بەریتانیای هەمان سەردەم بەراورد دەکرێت، و بۆچی شارستانیەتەکەیان داڕما.

دارستانە بارانییەکان لە کوێن؟

دارستانە بارانییە گەرمەسێرییەکان لە پشتێنەیەکدا بە دەوری هێڵی یەکسانیدا، لە نێوان هێڵی هێریەنجە و هێڵی گیسکدا گەشە دەکەن. لەخشەی سادەکراوە.

زیاتر لە 1/2
ی جۆرەکانی ڕووەک و ئاژەڵی جیهان لە دارستانە بارانییەکاندا دەژین

نزیکەی 1/5
ی هەموو ئاوی ڕووبارەکان کە دەڕژێنە دەریاکانی جیهان لە ڕووباری ئەمازۆنەوە دێت

9
وڵات ئەمازۆن بەش دەکەن، کە گەورەترین دارستانی بارانیی سەر زەوییە

زیاتر لە 2 مەتر
باران ساڵانە لە هەندێک بەشی ئەمازۆن دەبارێت - هەموو ساڵ شێدارە

ئەمازۆن بەرامبەر وۆرکسۆپ

ئەمازۆن هەموو ساڵ گەرم و شێدارە. ماناوس، شارێک لە ناوەڕاستی ئەمازۆن لە بەرازیل، زیاتر لە سێ هێندەی وۆرکسۆپ بارانی لێ دەبارێت.

ژمارە ساڵانەکان نزیکەیین.

بۆچی دارستانە بارانییەکان ئەوەندە گرنگن؟

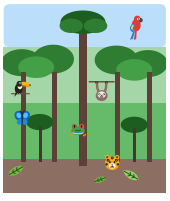
ئۆکسجین
درەختەکان ئۆکسجین بڵاو دەکەنەوە و دووەم ئۆکسیدی کاربۆن هەڵدەمژن

ئاو
هەوری باران دروست دەکەن و ڕووبارە گەورەکان پڕ دەکەن

دەرمان
زۆر دەرمان لە ڕووەکەکانی دارستانەوە دێن

ژیانی کێوی
ملیۆنان جۆری ئاژەڵ و ڕووەک لەوێ دەژین

چینەکانی دارستانی بارانی

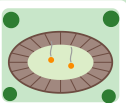
چینی دەرچوو
بەرزترین درەختەکان لە سەروی ئەوانی ترەوە دەردەکەون، تا نزیکەی 60 مەتر. هەڵۆ، تووتی ماکاو و شەمشەمەکوێرە لێرە دەژین.

سەقفی دارستان
سەقفێکی چڕی گەڵا کە زۆربەی ڕووناکیی خۆر دەگرێت. تووکان، تەمەڵە و مەیموون لێرە دەژین.

چینی خوارەوە
تاریک، گەرم و شێدار، بە درەختی گەنج و گەڵای گەورەوە. بۆقی درەخت، مار و جاگوار لێرە دەژین.

زەویی دارستان
ڕووناکییەکی زۆر کەم دەگاتە زەوی. گەڵا کەوتووەکان زوو دەڕزێن. مێروو گەڵەبر، مێروو و تایپر لێرە دەژین.

یانۆمامی: ژیان لە دارستانی بارانیدا

شاپۆنۆ: یەک مالّی گەورەی خڕ کە هەموو گوندەکە تێیدا هاوبەشن.

گەلی یانۆمامی لە دارستانی ئەمازۆن لە بەرازیل و ڤینزوێلا دەژین. هەزاران ساڵە لەوێ دەژین و دەزانن چۆن بێ وێرانکردن دارستانەکە بەکاربهێنن.

یانۆمامی	نێمە لە وۆرکسۆپ
مالّ	شاپۆنۆیەک کە چەندین خێزان تێیدا هاوبەشن
خواردن	ڕاو، ماسیگرتن، کۆکردنەوە و باخچەی بچووکی مۆز و کاساڤا
ئاو	ڕووبار و جۆگەلە
فێربوون	منداڵان شارەزاییەکانی دارستان لە خێزانەکانیان فێر دەبن

مالّ	خانوو و شوقە بۆ یەک خێزان
خواردن	دوکان و سوپەرمارکێت
ئاو	بۆری ئاو
فێربوون	منداڵان دەچنە قوتابخانە

بۆچی دارستانە بارانییەکان لە مەترسیدان؟

بڕینی دارستان واتە بڕین یان سووتاندنی دارستان. هەموو ساڵێک ناوچەی زۆر گەورەی دارستانی بارانی پاک دەکرێنەوە.

کێڵگەی ئاژەڵ
زەوی پاککراوە بۆ مانگا

بەرهەمی کشتوکاڵی
سۆیا و ڕۆنی خورما

بڕینی دار
درەخت دەبڕدرێن بۆ تەختە

کان و ڕێگا
هەڵکەندن بۆ زێڕ و کانزا

چۆن دەتوانین یارمەتیی پاراستنیان بدەین؟

حکومەتەکان، ڕێکخراوە خێرخوازەکان، خەڵکی ناوچەکە و کڕیاران هەموویان دەتوانن جیاوازییەک دروست بکەن.

ناوچەی پارێزراو
پارک کە درەختی تێدا نابڕدرێت

بازرگانیی دادپەروەرانە
جووتیاران نرخێکی دادپەروەرانە وەردەگرن

دووبارە بەکارهێنانەوەی کاغەز
درەختی کەمتر دەبڕدرێن

چاندنی درەخت
یارمەتیی دارستان دەدات دووبارە گەشە بکاتەوە

لە دەنکەوە تا پارچە: گەشتی چۆکلێت

چۆکلێت لە دەنکەکانی **دارەختی کاکاو** دروست دەکرێت، کە تەنها لە شوێنە گەرم و شێدارەکانی نزیک هێڵی یەکسانی گەشە دەکات. تۆپکڵەکانی ڕاستەوخۆ لە قەدەکەیەوە دەڕوێن!

1. **چنینەوە** — تۆپکڵە پێگەیشتووەکان لە دارەختی کاکاو دەبڕدرێنەوە.
2. **تەخمیرکردن** — دەنکەکان دەردەهێنرێن و نزیکەی هەفتەیەک بە ڕەگەڵ دادەپۆشرێن.
3. **وشککردنەوە** — دەنکەکان چەند ڕۆژێک لە ژێر خۆردا وشک دەبنەوە.
4. **گواستنەوە** — گونیەکانی دەنک بە کەشتی دەگوازرێنەوە بۆ کارگەکانی سەرانسەری جیهان.
5. **برژاندن** — دەنکەکان دەبرژێندرێن بۆ دەرخستنی تامی چۆکلێت.
6. **هاڕین** — ناوەوەی دەنکەکان دەهاردرێت بۆ هەویرێکی خەست بە ناوی ماسی کاکاو.
7. **تێکەڵکردن** — شەکر و شیر زیاد دەکرێن و تێکەڵ دەکرێن تا نەرم دەبێت.
8. **قاڵبکردن** — چۆکلێتی شل دەڕژێتەتە ناو قاڵب و سارد دەکرێتەوە بۆ پارچە.

زیاتر لە نیوە

ی کاکاوی جیهان لە دوو وڵاتی ڕۆژئاوای ئەفریقادا دەچێنرێت: کۆتدیڤوار و غانا

بازرگانیی دادیەروەرانە

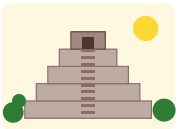
نیشانەی Fairtrade واتە جووتیارانی کاکاو نرخێکی دادیەروەرانەیان پێ دەنکەکانیان وەرگرتووە

دیزاین و تەکنەلۆژیا (DT): دیزاینی پارچە چۆکلێتێک (پایپز 1)

- بزانین چۆن لێکۆڵینەوە لە جۆرە جیاوازەکانی پارچە چۆکلێت بکەین و هەڵیانبسەنگێنین.
- بزانین چی وا دەکات پارچە چۆکلێتێک سەرنجی بینەرانی مەبەست ڕابکێشێت.
- بزانین چۆن پارچە چۆکلێتێکی تایبەت بۆ بینەرانی مەبەست دیزاین و دروست بکەین.
- بزانین چۆن بەرگێک دروست بکەین، پاشان کارەکە شیکار بکەین و باشترکردنەکان دیاری بکەین.

مایا کۆنەکان

مایاکان لە دارستانە بارانییەکان و ناوچە بەرزەکانی ئەمریکای ناوەڕاست دەژیان، لەو شوێنەی ئەمڕۆ باشووری مەکسیک، گواتیمالا، بێلیز، هۆندوراس و ئێلسالڤادۆرە. شاری گەورەی بەردینیان دروست کرد، ئەستێرەکانیان خوێند و نووسین و سیستەمی ژمارەی خۆیان داهێنا. ئێستاش زۆر لە مایاکان لە ناوچەکەدا دەژین.

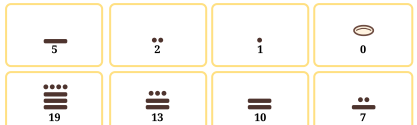

شارەکانی مایا هەرەمی پلیکانەیی گەورەیان هەبوو کە بەرستگا لە سەریان بوو.

کۆمەڵگەی مایا: هەر شار-دەوڵەتێک پاشایەک حوکمی دەکرد.

ژمارەکانی مایا

خاڵێک واتە 1، هێڵێک واتە 5 و گوڵچەکماسیەک واتە 0. مایاکان لە یەکەم گەلەکان بوون کە سفریان بەکارهێنا.

مایا و بەرینانیا: هێڵی کات

- نزیکەی 2000 پ.ز — یەکەمین گوندە کشتوکاڵییەکانی مایا.
- 43 ز — بەرینانیا: ڕۆمانەکان هێرش دەکەن.
- نزیکەی 250-900 ز — سەردەمی کلاسیکیی مایا: شارە گەورەکانی وەک تیکاڵ بەهێز دەبن.
- نزیکەی 410 ز — بەرینانیا: ڕۆمانەکان دەڕۆن و تەنگژۆ-ساکسۆتەکان دێن.
- نزیکەی 800-900 ز — زۆر لە شارە باشوورییەکانی مایا چۆڵ دەکرێن.
- سەدەی شازدەیەم — داگیرکەرە ئیسپانییەکان دەگەنە ئەمریکای ناوەڕاست.

مێژووە سوورەکان ڕووداوەکانی بەرینانیان.

بۆچی شارەکانی مایا داڕمان؟

- وشکەساڵیی درێژ چاندنی خواردنی پێویستی قورس کرد.
- خەڵک زیاتر بوون لەوەی زەوی بتوانێت تێریان بکات.
- شەڕ لە نێوان شار-دەوڵەتە ڕکابەرەکاندا.
- بڕینی دارستانی زۆر زیانی بە زەوی گەیاند.

مایا و چۆکلێت

- مایاکان کاکاویان دەچاند و خواردنەوەیەکی چۆکلێتی کەفدار و تاڵیان دروست دەکرد، زۆرجار لەگەڵ بیبەری تووند.
- دەنکی کاکاو لەوەندە بەنرخ بوو کە وەک پارە بەکاردەهات.
- وشەی مایا بۆ کاکاو kakaw بوو.

زانست: ناڕەڵەکان، لەوانە مرۆڤ

ئێسک و ماسولکە (پایپز 1)

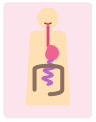
ماسولکەکان جووت جووت کار دەکەن: کاتێک یەکێکیان گرژ دەبێت (کورت دەبێتەوە)، ئەوی تر دەل دەبێتەوە. مرۆڤ ئێسکەیەکەی ناوەکیی هەیە. مێرووەکان ئێسکەیەکەی دەرەکییان هەیە. بۆ ئەندروستی پێویستمان بە خۆراکی دروست لە گرووپە جیاوازەکانی خواردن هەیە.

ددان (پایپز 2)

ددانی پێشەوە	ددانی کەڵبە	کاکیلە
دەبڕن و دەگەزن	دەگرن و دەدڕێنن	دەکوێتن و دەهارن

هەرسکردن (پایپز 2)

- **دەم** — دان دەجوێت، تف نەرمی دەکات.
- **سورێنچک** — خواردن بەرەو خوار پاڵ دەنێت.
- **گەدە** — خواردن لەگەڵ ترشەلۆک تێکەڵ دەکات.
- **ڕیخۆڵەی باریک** — خۆراکەکان دەجێنە ناو خوێن.
- **ڕیخۆڵەی ئەستوور** — ئاو هەڵدەمژرێت.

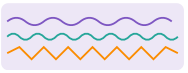
هونەر، مۆسیقا و وەرزش

هونەر: فریدا کاهلۆ (پایپز 2)

- دەربارەی کارەکانی فریدا کاهلۆ بزانین.
- بزانین چۆن گەڵا، گوڵ و ئاژەڵەکانی دارستانی بارانی بە ڕەنگی بۆیە و گەش بکێشین و ڕەنگ بکەین.
- بزانین چۆن هێما لە دەوری وێنەی خۆکێشراو بەکاردەهێنرێت.
- بزانین چۆن وێنەیەکی خۆکێشراو دروست بکەین کە دیمەنێکی دارستانی بارانی بە تۆخمی هێمادارەوە دەوری داوە.

مۆسیقا: دەنگەکانی دارستانی بارانی (پایپز 1)

- بزانین کە تیمبر سیفەتی تایبەتی دەنگە.
- بزانین کە چنین (تێکسچەر) باسی لەوە دەکات چەند چینی دەنگ پێکەوە دەبیسترێن.
- پرسیارە گەورەکەمان: پۆلێک بە ئامێرەکانیەوە چۆن دەتوانێت وا لە گوێگران بکات هەست بکەن لە ئەمازۆندان؟

وەرزش: سەمای دارستانی بارانی (پایپز 2)

- بزانین چۆن سەمای هێوازی لەمریکای باشوور و لەفریقا بە ڕێنم ئەنجام بدەین.
- بزانین چۆن سەمایەک دابنێین و بە کۆنترۆڵ، هاوکاتی و دەربڕینەوە ئەنجامی بدەین.

وشە سەرەکییەکان (بە ئینگلیزی)

- **rainforest (دارستانی بارانی)** — دارستانێکی چڕ و بەرز لە هێزنێکی گەرم کە بارانی زۆری لێ دەبارێت.
- **Equator (هێڵی یەکسانی)** — هێڵێکی خەیاڵی بە دەوری ناوەڕاستی زەویدا.
- **tropics (ناوچە گەرمەسێرەکان)** — ناوچە گەرمەکەی نێوان هێڵی شێرپەنجە و هێڵی گیسک.
- **hemisphere (نیوەگۆ)** — نیوەی زەوی: باکوور یان باشوور.
- **climate (کەشوهەوا)** — کەشوهەوای ئاسایی شوێنێک بۆ ماوەیەکی درێژ.
- **emergent (چینی دەرچوو)** — بەرزترین درەختەکان کە لە سەقفی دارستان بەرزتر دەبنەوە.
- **canopy (سەقفی دارستان)** — سەقفی چڕی گەڵا لە سەرووی زەویەوە.
- **understorey (چینی خوارەوە)** — چینە تاریکەکەی ژێر سەقفی دارستان.
- **forest floor (زەویی دارستان)** — چینی زەوی، کە گەڵا کەوتووەکانی تێدا دەژێن.
- **civilisation (شارستانیەت)** — کۆمەڵگەیەکی گەورە و ڕێکخراو بە شار، یاسا و کولتوورەوە.
- **target audience (بینەرانی مەبەست)** — لەو خەڵکانەی بەرهەمێک پۆیان دیزاین دەکرێت.
- **rainforest (دارستانی بارانی)** — دارستانێکی چڕ و بەرز لە شوێنێکی گەرم کە بارانی زۆری لێ دەبارێت.
- **Equator (هێڵی یەکسانی)** — هێڵێکی خەیاڵی بە دەوری ناوەڕاستی زەویدا.
- **tropics (ناوچە گەرمەسێرەکان)** — ناوچە گەرمەکەی نێوان هێڵی شێرپەنجە و هێڵی گیسک.
- **hemisphere (نیوەگۆ)** — نیوەی زەوی: باکوور یان باشوور.
- **climate (کەشوهەوا)** — کەشوهەوای ئاسایی شوێنێک بۆ ماوەیەکی درێژ.
- **emergent (چینی دەرچوو)** — بەرزترین درەختەکان کە لە سەقفی دارستان بەرزتر دەبنەوە.
- **canopy (سەقفی دارستان)** — سەقفی چڕی گەڵا لە سەرووی زەویەوە.
- **understorey (چینی خوارەوە)** — چینە تاریکەکەی ژێر سەقفی دارستان.
- **forest floor (زەویی دارستان)** — چینی زەوی، کە گەڵا کەوتووەکانی تێدا دەژێن.
- **civilisation (شارستانیەت)** — کۆمەڵگەیەکی گەورە و ڕێکخراو بە شار، یاسا و کولتوورەوە.
- **target audience (بینەرانی مەبەست)** — لەو خەڵکانەی بەرهەمێک پۆیان دیزاین دەکرێت.
- **deforestation (بڕینی دارستان)** — بڕین یان سووتاندنی دارستان.
- **fair trade (بازرگانیی دادیەروەرانە)** — بازرگانییەک کە نرخێکی دادیەروەرانە بە جووتیاران دەدات.
- **biodiversity (فرەجۆشنیی ژینەدیی)** — جۆراوجۆرییی زۆری ژینەدەوەران لە شوێنێکدا.
- **cacao (دارەختی کاکاو)** — لەو درەختەی دەنکەکانی پۆ دروستکردنی چۆکلێت بەکاردێن.
- **ferment (تەخمیرکردن)** — وازهێنان لە خواردن پۆ لەوەی هێواش بگۆڕێت و تام وەربگرێت.
- **city-state (شار-دەوڵەت)** — شارێک کە خۆی و زەویی دەوروبەری حوکم دەکات.
- **hierarchy (پلەبەندی)** — سیستەمێک کە خەڵکی تێدا بەپێی گرنگی پلەبەندی دەکرێن.
- **artefact (شوێنەوار)** — شتێک کە خەڵک لە ڕابردوودا دروستیان کردووە.
- **glyph (هێمای نووسین)** — هێمایەکی وێنەیی کە لە نووسینی مایادا بەکاردەهات.
- **skeleton (ئێسکەپەیکەر)** — چوارچێوەی ئێسک کە پاڵپشتی جەستە دەکات.
- **nutrition (خۆراک)** — لەو خواردن و خواردنەوەیەی جەستە پۆ تەندروستی پێویستی پێیەتی.
- **digestion (هەرسکردن)** — جەستە چۆن خواردن تێکدەشکێنێت.
- **oesophagus (سورێنچک)** — لەو بۆرییەی خواردن لە دەمەوە دەیگە گەدە.

سەوز: جوگرافیا. قاوەیی: چۆکلێت و دیزاین و تەکنەلۆژیا. پرتەقاڵی: مێژوو. خۆڵەمێشی: زانست.

فێربوون لە ژیانی ڕاستەقینەدا

سەردانی Cadbury World
دەبینین چۆکلێت چۆن دروست دەکرێت، لە دەنکی کاکاوەوە تا پارچە.

کاری مەیدانی دەربارەی دارستان
کەشوهەوای وۆرکسۆپ دەپێوین و تۆماری دەکەین بۆ بەراوردکردن لەگەڵ لەمازۆن.

گۆڤگرتن
Fanfarra (بەرازیل)، Night Ferry و Bolero ئیلهام بە دەنگەکانی دارستانەکەمان دەبەخشن.

لە ماڵەوە باسی بکەن
پێکەوە سەیری بەرگی چۆکلێتێک بکەن. نیشانەی Fairtrade دەدۆزنەوە؟ کاکاوەکە لە کوێوە هاتووە؟